

MARXIZMUS-LENINIZMUS O ZÁKLADNI A NADSTAVBE*)

Geniálna práca J. V. Stalina, *Marxizmus a otázky jazykovedy*, je veľkým prínosom nielen do jazykovedy, ale aj do teórie marxizmu-leninizmu vôbec. Tým, že J. V. Stalin tvorivo rozriešil zásadné otázky materialistickej jazykovedy, že spôsobil hlboký prevrat v sovietskej jazykovede, tým zároveň ďalej rozvinul dialektický a historický materializmus.

K počtu zásadných teoretických problémov historického materializmu, ktoré boli ďalej spracované v prácach J. V. Stalina, patrí predovšetkým problém základne a nadstavby. Kým tento problém zakladateľa vedeckého komunizmu materialisticky nerozriešili, kým marxizmus z celej nekonečne složitej spleti spoločenských javov neoddelil hospodárske vzťahy medzi ľuďmi ako základné a pôvodné, nebolo možné odhaliť zákonitosti verejného života, premeniť štúdium dejín spoločnosti vo vedu. Lenin v svojej knihe, *Kto sú priatelia ľudu a ako bojujú proti sociálnym demokratom?*, poukázal na to, že materialistická doktrína pri aplikovaní na dejiny pozostáva v určitom riešení otázky „o pomere rozličných stránok verejného života, o nadstavbe ideologických spoločenských vzťahov nad materiálnymi...“¹

Tým, že historický materializmus skúma politické, právne a podobné náhľady a im odpovedajúce ustanovizne ako nadstavbu hospodárskej základne, tým vyzbrojuje stranu proletariátu pre jasné chápanie ciest a prostriedkov revolučného pretvorenia spoločnosti. Historický materializmus učí proletariát nevyhnutnosti získať politickú moc, aby sa násilím odstránilo prežitie kapitalistické zriadenie s celou jeho politickou a ideologickou nadstavbou.

Túto historickú úlohu riešila víťazná socialistická revolúcia v SSSR pod vedením Leninovej a Stalinovej strany. Uskutočnila sa základná prestavba všetkých spoločenských vzťahov, zlikvidovala sa stará, kapitalistická základňa i jej nadstavba, vybudovala sa nová, socialistická základňa s vyhovujúcou nadstavbou.

Zovšeobecňujúc skúsenosť v dejinách zatiaľ nevídaných veľkých sociálnych reforiem, uskutočnených v Sovietskom sväze, J. V. Stalin ďalej rozvinul tézy historického materializmu o základni a nadstavbe, obohatil ich novým obsahom. To, čo o tejto otázke podáva dielo J. V. Sta-

*) Boľševik, č. 18, september 1950, Moskva, 41.

¹ V. I. Lenin, *Sočinenia*, sv. 1, vyd. 4, 163.

lina, *Marxizmus a otázky jazykovedy*, je skoncentrovaným, teoretickým vyjadrením ohromnej praktickej skúsenosti boľševickej strany v jej boji za pretvorenie ľudskej spoločnosti na zásadách komunizmu.

*

Vo svojom diele, *Marxizmus a otázky jazykovedy*, J. V. Stalin predovšetkým konkretizuje definíciu hospodárskej základne a jej pomer k výrobe.

Podľa Marxovej definície, uvedenej v predhovore ku knihe, *Ku kritike politickej ekonomie*, reálnou základňou spoločnosti je súhrn výrobných vzťahov.

„V spoločenskej výrobe svojho života — poukazuje Marx — ľudia vstupujú do určitých, nevyhnutných, od ich vôle nezávislých výrobných vzťahov, ktoré odpovedajú určitému stupňu rozvoja ich materiálnych výrobných síl. Súhrn týchto výrobných vzťahov tvorí hospodársku štruktúru spoločnosti, reálnu základňu, nad ktorou sa vypína právna a politická nadstavba a ktorej odpovedajú určité formy spoločenského povedomia. Spôsob výroby materiálneho života podmieňuje sociálny, politický a duchovný proces života vôbec.”²

Z týchto Marxových myšlienok vychádza J. V. Stalin, keď podáva svoju pozoruhodnú, jasnú a stručnú definíciu základne: „Základňa je hospodárske zriadenie spoločnosti v danej etape jej vývoja.”³

V Stalinovej definícii sa zdôrazňuje historicky menlivý charakter základne: pod základňou sa nerozumie hospodárska základňa spoločnosti vôbec, lež hospodárske zriadenie spoločnosti, ktorá sa nachádza v určitej etape svojho vývinu. Nahradenie jedného spoločenského zriadenia druhým predpokladá predovšetkým podstatnú zmenu základne, likvidovanie starej a zrodenie novej základne.

Čo je však hospodárske zriadenie spoločnosti? Definovať hospodárske zriadenie, znamená podať charakteristiku v spoločnosti vládnuceho hospodárskeho systému. Každý hospodársky systém je charakterizovaný určitým typom spoločensko-výrobných, t. j. hospodárskych vzťahov ľudí. Pre určenie typu výrobných vzťahov má rozhodujúci význam otázka vlastníctva výrobných prostriedkov. Ako učí J. V. Stalin, stav výrobných vzťahov vždy odpovedá na otázku: kto vlastní výrobné prostriedky, či patria celej spoločnosti, či jednotlivým osobám, skupinám, triedam, ktoré ich využívajú pre vykorisťovanie iných osôb, skupín a tried.

² K. Marx—F. Engels, *Izbrannyye proizvedeniya*, sv. 1, 1948, 322.

³ J. V. Stalin, *Marxizmus a otázky jazykovedy*. Za marxistickú jazykovedu, sborník prejavov v diskusii o sovietskej jazykovede, SAVU, Bratislava, 1950, 3.

V úplnej shode s marxisticko-leninským ponímaním hospodárskeho zriadenia spoločnosti je sformulovaný 4. článok Ústavy SSSR, ktorá odzrkadľuje veľké úspechy v reorganizácii hospodárskeho zriadenia našej krajiny: „Hospodársky základ SSSR tvorí socialistický systém hospodárstva a socialistické vlastníctvo výrobných nástrojov a prostriedkov, čo bolo upevnené likvidáciou kapitalistického hospodárskeho systému, zrušením súkromného vlastníctva výrobných nástrojov a prostriedkov a odstránením vykorisťovania človeka človekom”.

Vo svojom klasickom diele, *O dialektickom a historickom materializme*, J. V. Stalin poukázal na to, aký je spôsob výroby v spoločnosti, takou je v podstate aj sama spoločnosť, také sú jej idey a teórie, politické náhľady a ustanovizne. V tejto práci sa poukazuje na to, že rozhodujúcou silou, ktorá určuje fyziognomiu spoločnosti, povahu spoločenského zriadenia, vývin spoločnosti od jedného zriadenia k druhému, je spôsob výroby hmotných statkov, zahrnujúci tak výrobné sily spoločnosti, ako aj výrobné vzťahy medzi ľuďmi. Tieto dve stránky spôsobu výroby, t. j. materiálny obsah a spoločenská forma výroby, tvoria vzájomnú jednotu.

Skúmajúc ďalej otázku vývinu výrobnej metódy, J. V. Stalin odhalil jej vnútornú mechaniku, objasnil vzájomný pomer, spojitosť medzi zmenami výrobných síl a výrobných vzťahov. Výrobné sily sú najpohyblivejším a najrevolučnejším elementom výroby; ich pričinením vždy nastáva zmena výroby. Keď výrobné vzťahy zaostávajú za vzrastom výrobných síl, premena a rozvoj týchto síl vo všetkých formáciách, predchádzajúcich socializmu, vyvolávajú rozpor medzi novými výrobnými silami a starými výrobnými vzťahmi. Tento rozpor sa rieši odstránením starých a nastolením nových výrobných vzťahov.

V diele, *Marxizmus a otázky jazykovedy*, J. V. Stalin ďalej rozvinul tézy, ktoré formuloval v práci, *O dialektickom a historickom materializme*. Skúmajúc otázku vzájomného pomeru základne a nadstavby v spojitosti s osvetlením špecifickej povahy a funkcie jazyka, J. V. Stalin konkrétne poukázal na to, že základňou spoločnosti je hospodárske zriadenie spoločnosti, ktoré treba odlišovať od výroby.

J. V. Stalin uvádza a zvlášť zdôrazňuje, že zmeny, ktoré nastávajú vo výrobnom procese (napr. zdokonalenie výrobných nástrojov, nahromadenie výrobných skúseností a návykov ľudí na prácu atď.), hneď sa neodrážajú na stave výrobných vzťahov, na hospodárskom zriadení spoločnosti. Zmeny vo výrobe nastávajú skôr, než zmeny v základni, no ich nahromadením prv či neskôr nastáva zlom, ktorý má svoj odraz v zmenách, prebiehajúcich v základni. Avšak zmeny v základni zasa podmieňujú príslušné zmeny v nadstavbe. Tak vzniká zákonitá reťaz zmien od výroby k základni, od základne k nadstavbe.

Osvetlenie rozdielov medzi základňou a výrobou má veľký význam pre revolučnú prax, pretože ukazuje strane proletariátu, čo proletariát prijíma a čo odstraňuje v oblasti výroby pri revolučnom vystriedaní kapitalizmu socializmom.

Tým, že proletariát revolučnou cestou likviduje kapitalizmus, kapitalistickú hospodársku sústavu, tým samozrejme neodstraňuje materiálne výrobné sily, vzniklé za kapitalizmu. Odlíšenie základne a výroby, ktoré podal J. V. Stalin, je teda namierené proti akýmkoľvek zjednodušovateľom a vulgarizátorom marxizmu, proti primitívnoanarchickému náhľadu na spoločnosť. „Mali sme svojho času „marxistov“ — hovorí s. Stalin — ktorí tvrdili, že železnice, ktoré v našej krajine ostaly po Októbrovom prevrate, sú buržoáznymi železnicami, že sa nám marxistom nepatrí ich používať, že ich treba zničiť a vybudovať nové, „proletárske“ železnice. Za to dostali prezývku „troglodyti“...“⁴ Taký primitívnoanarchický náhľad na spoločnosť, ako zdôraznil J. V. Stalin, nemá nič spoločného s marxizmom, no stotožňovanie základne s výrobou vedie práve k takýmto primitívnoanarchickým náhľadom, ktoré potom žiadajú zavrhnúť celú techniku, vytvorenú kapitalizmom. Oproti náhľadom takých vulgarizátorov a zjednodušovateľov s. Stalin zdôraznil, že výrobné nástroje, stroje môžu rovnako slúžiť kapitalistickému i socialistickému zriadeniu. Iba don Quijoti si môžu určiť úlohu odstrániť, zničiť výrobné nástroje pri prechode k novému spoločenskému zriadeniu.

Ináč sa má vec s druhou stránkou výrobnnej metódy — výrobnými vzťahmi medzi ľuďmi. Tieto vzťahy sa naopak likvidujú, odstraňujú pri prechode k novej výrobnjej metóde a spoločnosť je nútená likvidáciu uskutočniť, aby zabezpečila podmienky pre ďalší rozvoj výrobných síl. V našej dobe likvidácia kapitalistických výrobných vzťahov sa stala nevyhnutnou podmienkou záchrany všetkých výdobytkov civilizácie. Spoločnosť ich môže rozvíjať ďalej a zachrániť už rozvinuté výrobné sily iba vtedy, keď sa zlikviduje prežitý kapitalistický systém, ktorý systematicky ničí nahromadené materiálne hodnoty v dobe kríz, spôsobuje chronickú nezamestnanosť, stále väčšie ožobračovanie pracujúcich a vedie k pustošivým, neľudským vojnám. Likvidovanie kapitalistického systému, ako to vidno na príklade SSSR — krajine víťazného socializmu — a na príklade ľudovodemokratických krajín, úspešne budujúcich socializmus, odkrýva nekonečný priestor pre rozvoj výrobných síl.

*

V diele, *Marxizmus a otázky jazykovedy*, J. V. Stalin rozvinul ďalej aj marxistické ponímanie nadstavby, podal klasickú definíciu nadstavby, zákonov jej vývinu a jej funkcií vo verejnom živote.

⁴ Tamže, 16.

„Nadstavbou sú politické, právne, náboženské, umelecké, filozofické náhľady spoločnosti a im zodpovedajúce politické, právne a iné ustanovizne.”⁵

Základňa slúži spoločnosti *hospodársky*. Nadstavba „slúži spoločnosti politickými, právnymi, estetickými a inými ideami a utvára pre spoločnosť príslušné politické, právne a iné ustanovizne”.⁶ V tom spočívajú špecifické zvláštnosti základne a nadstavby — učí súdruh Stalin.

Spoločenské idey a náhľady — politické, právne, náboženské, umelecké, filozofické a iné — tvoria ideologickú nadstavbu spoločnosti. V triednej spoločnosti vyjadrujú záujmy určitej triedy. Reakčné idey slúžia záujmom odumierajúcich síl spoločnosti a upevňujú ich nadvládu, pokrokové idey slúžia záujmom progresívnych síl spoločnosti a uľahčujú ich víťazstvo. V pokrokových spoločenských ideách a teóriách odzrkadľujú sa naliehavé úlohy rozvoja materiálneho života spoločnosti; tieto idey a teórie práve preto vznikajú, že bez ich organizujúcej, mobilizujúcej a reformnej práce nemožno rozriešiť tieto naliehavé úlohy.

Analogickú úlohu vo vývine spoločnosti hrajú aj politické ustanovizne (vládne orgány, štátny aparát), ktoré tvoria politickú nadstavbu, ako aj právne ustanovizne, ktoré upevňujú jestvujúci právny poriadok a tvoria právnu nadstavbu. „Politické ustanovizne sú nadstavbou nad hospodárskym základom — poznamenal V. I. Lenin. — Vidíme napríklad, ako rôzne politické formy súčasných európskych štátov slúžia upevneniu nadvlády buržoázie nad proletariátom.”⁷ V boji s buržoáznym štátom, ktorý upevňuje kapitalistické poriadky a ktorý predstavuje aparát pre najhoršie utláčanie pracujúcich, revolučný proletariát zakladá vlastné politické organizácie, ktoré slúžia vyvráteniu kapitalistických poriadkov: politickú stranu, ako najvyššiu formu triednej organizácie proletariátu, revolučnobojujúce organizácie, potrebné v dobe otvorených revolučných prejavov. V boji s cárizmom a kapitalizmom v Rusku vznikly aj soviety, ktoré neskôr, po dobytí moci proletariátom, staly sa politickým základom SSSR.

Podrobujúc rozboru špecifickú povahu nadstavby, súdruh Stalin zdôrazňuje, že politické, právne a iné ustanovizne sa budujú v shode s politickými, právnymi a inými náhľadmi spoločnosti. Týmto s. Stalin vyzdvihuje význam triednej ideológie pri tvorení politických a právnych ustanovizní, význam uvedomelej ľudskej činnosti pri vzniku nadstavbových, ideologických spoločenských vzťahov. V tom sa prejavuje zásadný rozdiel medzi základňou a nadstavbou.

⁵ Tamže, 9.

⁶ Tamže, 25.

⁷ V. I. Lenin, *Sočinenia*, sv. 19, vyd. 4, 5.

Poznamenávajúc, že marxizmus delí spoločenské vzťahy na materiálne a ideologické, Lenin zdôrazňuje, že ideologické vzťahy sú iba nadstavbou nad materiálnymi vzťahmi. Materiálne vzťahy vznikajú v procese výroby a jestvujú nezávisle od vedomia a vôle ľudí; no ideologické vzťahy sú *odvodené* od materiálnych vzťahov. Tieto Leninove tézy rozvíja ďalej s. Stalin vo svojej definícii nadstavby.

Politické, právne a iné vzťahy medzi ľuďmi, ktoré sa vyskytujú vo sfére nadstavby, nastoľuje určitá trieda v súhlase so svojimi ideami, náhľadmi, ktoré vyrástli z určitej hospodárskej základne a ktoré vyjadrujú záujmy tejto triedy. Tak politické ustanovizne, utvorené v období francúzskej buržoáznej revolúcie na konci XVIII. stor., niesly pečať ideí buržoáznych osvietenecov, a v dobe jakobínskej diktatúry — pečať ideí Rousseaua, sformulovaných niekoľko desaťročí pred revolúciou.

Politické ustanovizne, ktoré utvorila Veľká októbrová socialistická revolúcia v Rusku, vybudovala robotnícka trieda pod vedením boľševickej strany v súhlase s ideami vedeckého komunizmu, s ideami marxizmu-leninizmu. Na rozdiel od všetkých predchádzajúcich pokrokových ideí marxizmus-leninizmus ako jedine vedecká teória dal proletariátu jasné ponímanie ciest a vedecky zdôvodnený program pre revolučné pretvorenie spoločnosti.

Je preto pochopiteľné, aký obrovský význam majú idey marxizmu-leninizmu pre budovanie a upevnenie novej politickej nadstavby, budovanej víťazným proletariátom. Budovanie sovietskeho štátu v našej krajine bolo by nemysliteľné bez Leninovho objavu sovietskych ako najvhodnejšej formy politickej organizácie spoločnosti v období diktatúry proletariátu. Ako na to poukazuje J. V. Stalin, bez tohto geniálneho objavu strana by tápala v tme, soviety by boli dezorganizované, nemali by sme sovietsku štátnu moc.

Vzniku nových ideí, vyjadrujúcich naliehavé potreby rozvoja materiálneho života spoločnosti, obyčajne predchádza utvorenie nových politických ustanovizní. V súhlase s týmito ideami utvorené nové politické ustanovizne, nová politická moc, slúžia tomu, aby sa násilím zrušili staré výrobné vzťahy. Preto v obdobiach sociálnych revolúcií, keď sa uskutočňuje násilná premena odumretého zriadenia, živelný vývinový proces dáva miesto uvedomelej činnosti ľudí. „Práve v takých obdobiach — učí Lenin — s najväčšou silou sa prejavuje bezprostredná úloha rozličných tried pri určovaní foriem verejného života, kladú sa základy politickej „nadstavby“, ktorá sa potom dlho udržuje na základni obnovených výrobných vzťahov.”⁸ Politické, právne a iné ustanovizne, utvorené ako výsledok revolúcie, majú ohromný vplyv nielen na hospodár-

⁸ V. I. Lenin, *Sočinenia*, sv. 13, vyd. 4, 22.

sku základňu, ale aj na rozvoj ideologickej nadstavby. Napomáhajú šírenie ideí triedy, ktorá upevnila svoju vládu, a ustaľujú ich ako vládnuce idey v spoločnosti.

V referáte na XVIII. sjazde VKS(b), v prácach J. V. Stalina, *O dialektickom a historickom materializme, Marxizmus a otázky jazykovedy*, a iných spisoch sa neobyčajne zdôrazňuje význam politických ustanovizní v živote spoločnosti. Tým, že J. V. Stalin poukázal na význam politických ustanovizní ako na dôležitú časť nadstavby, ďalej rozvinul teóriu historického materializmu, zovšeobecnil bohatú skúsenosť triedneho boja proletariátu v období imperializmu.

V období imperializmu obrovsky vzrástol štátny aparát, aparát vojenský a militarizmus, zosilnily sa represálie proti proletariátu vo všetkých kapitalistických krajinách. Pomocou svojho aparátu, svojich mocenských orgánov, kapitalistické štáty nielen potláčajú pracujúcich vo svojich krajinách, ale zároveň vedú podkopnú činnosť proti Sovietskemu sväzu a proti ľudovodemokratickým krajinám.

Za takýchto podmienok, ako na to poukázal s. Stalin, je neobyčajne nebezpečné недоceňovať sily a význam mechanizmu buržoázných štátov a ich mocenských orgánov. Ešte viac je nebezpečné недоceňovať úlohy a význam nášho socialistického štátu a jeho mocenských orgánov.

Skúsenosť socialistického budovania v SSSR pri podmienkach kapitalistického obkľúčenia ukázala neoceniteľný význam sovietskeho štátu ako nástroja v boji za komunizmus. Táto skúsenosť donútila opraviť a spresniť niektoré dávnejšie predstavy marxistov o mechanizme štátnej moci v období diktatúry proletariátu, napr. predstavy o možnosti nahradiť regulérnu armádu socialistickou milíciou, alebo predstavy, že na potlačenie odporu vykorisťovateľov proletariátu postačí najjednoduchší aparát. Rozvádzajúc teóriu socialistického štátu, Lenin a Stalin poukázali na to, že proletárska diktatúra si bezpodmienečne vyžaduje mocnú armádu, dostatočne mocný a centralizovaný štátny aparát. Pod ich vedením sa tento aparát utvoril.

Zovšeobecňujúc skúsenosť budovania socializmu v SSSR, J. V. Stalin poukázal na to, že „sovietski marxisti dospeli na základe štúdia svetovej situácie v našich časoch k uzáveru, že v kapitalistickom obkľúčení, keď socialistická revolúcia zvíťazila iba v jednej krajine, kým vo všetkých ostatných krajinách panuje kapitalizmus, musí krajina víťaznej revolúcie nie oslabovať, ale všemožne posilňovať svoj štát, štátne orgány, orgány zpravodajskej služby, armádu, ak nechce byť rozdrvená kapitalistickým obkľúčením.”⁹ Tým, že urobil koniec недоceňovaniu úlohy a významu mechanizmu sovietskeho štátu — jeho armády, bezpečnostných orgánov,

⁹ J. V. Stalin, *Marxizmus a otázky jazykovedy. Za marxistickú jazykovedu*, 33.

administratívneho aparátu atď., — J. V. Stalin úplne odhalil veľký význam nových politických ustanovizní vo vývine sovietskej spoločnosti.

*

Vo svojej práci, *Marxizmus a otázky jazykovedy*, J. V. Stalin všestranne rozanalyzoval vzájomné vzťahy základne a nadstavby. Vysvetľujúc odlišnosti jazyka od nadstavby, s. Stalin sformuloval štyri dôležité poučky, v ktorých sú vyjadrené špecifické črty základne a nadstavby v ich dialektickom vzájomnom vzťahu.

Súduh Stalin zdôrazňuje, že každá základňa má svoju, jej odpovedajúcu nadstavbu. Nadstavba kapitalistickej spoločnosti sa odlišuje od nadstavby feudálnej a otrokárskej spoločnosti. Nadstavba socialistickej spoločnosti sa líši podstatne od nadstavieb všetkých antagonistických formácií.

„Ak sa mení a likviduje základňa, vzápätí sa mení a likviduje jej nadstavba, ak vzniká nová základňa, vzápätí vzniká jej zodpovedajúca nadstavba.“¹⁰

Teda zmeny v nadstavbe uskutočňujú sa *vzápätí* po zmenách v hospodárskej základni a v *súlade* s nimi. Príčiny vystriedania jednej spoločensko-hospodárskej formácie druhou tkvejú celkom v podmienkach materiálneho života spoločnosti, v spôsobe výroby. So zmenou hospodárskej základne, ako to zdôraznil už Marx, viac alebo menej rýchlejšie uskutočňuje sa premena v celej obrovskej nadstavbe.

Zmeny v nadstavbe sa uskutočňujú rozhodujúcim vplyvom zmien v základni. To sa potvrdzuje nielen na príklade striedajúcich sa spoločensko-hospodárskych formácií v dejinách ľudstva, ale aj na príklade striedania rozličných fáz, stupňov, vo vývine jednotlivých formácií. Tak napr. Lenin poukázal na to, že prechod od predmonopolistického kapitalizmu, uskutočnený na rozhraní XIX. a XX. stor., mal za následok aj patričné zmeny v politickej nadstavbe kapitalizmu. „Politickou nadstavbou nad novým hospodárstvom, nad monopolistickým kapitalizmom (imperializmus je monopolistický kapitalizmus) je obrat *od* demokracie *k* politickej reakcii. Voľnej konkurencii zodpovedá demokracia. Monopolu vyhovuje politická reakcia.“¹¹ Lenin už v *Štáte a revolúcii* zdôraznil, že všetky imperialistické štáty, v to počítajúc aj tzv. „demokratické“, parlamentárne štáty, ako Anglicko a USA, celkom upadly do špinavého, krvavého bahna militarizmu, obľudne nafúknutých vojensko-byrokratických a policajných ustanovizní, ktoré si všetko podmaňujú a všetko

¹⁰ Tamže, 9.

¹¹ V. I. Lenin, *Sočinenia*, sv. 23, vyd. 4, 31.

utláčajú. V období všeobecnej krízy kapitalizmu ďalej sa prehĺbil tento Leninom spomenutý obrat k politickej reakcii. Reakčná buržoázia v mnohých krajinách odmietla reštrikovanú buržoáznú demokraciu (najsamprv v Taliansku, Nemecku, Japonsku, a teraz aj v USA, Anglicku, Francúzsku a iných štátoch — účastníkoch agresívneho imperialistického bloku) a pokúša sa nastoliť teroristickú, fašistickú diktatúru. Pravičiariski socialisti, reakční odborárski byrokrati, vnášajúci rozkol do robotníckej triedy, podkopávajú jej sily, jej jednotu, napomáhajú fašizáciu buržoázneho štátu a sami vrastajú doň. Fašistické snahy u najreakčnejších, najšovinistickejších, najimperialistickejších živlov finančného kapitálu samozrejme nie sú náhodilé. Fašizmus — to je plod imperialismu, to je zúfalý pokus imperialistickej reakcie pomocou teroru a krvavého násilia zachrániť odumierajúce a práchnivejúce kapitalistické zriadenie, od základov otrásené všeobecnou krízou. Ale práve preto, že naskrze prehnily hospodárske základy kapitalizmu, márne a daromné sú všetky pokusy zachrániť ho metódami politického násilia.

Odstrániť do základov celé kapitalistické zriadenie, likvidovať tak jeho hospodársku základňu, ako aj nadstavbu kapitalizmu a utvoriť nové socialistické zriadenie s jeho základňou i nadstavbou — k tomu je dejinami povolaný revolučný proletariát, ktorý vedie komunistická strana. Pre ten účel, ako učí marxizmus-leninizmus, treba nastoliť diktatúru proletariátu.

Charakterizujúc vzájomný pomer základne a nadstavby, s. Stalin zdôraznil najmä aktívnosť nadstavby a jej triedny charakter:

„Nadstavba sa vytvára zo základne, ale to vôbec neznamená, že len odzrkadľuje základňu, že je pasívna, neutrálna, že sa chová ľahostajne k osudu svojej základne, k osudu tried, k povahe zriadenia. Naopak, nová nadstavba stáva sa mohutnou aktívnou silou, aktívne pomáha svojej základni nadobudnúť pevné formy, robí všetko, aby pomohla novému zriadeniu doraziť a zlikvidovať starú základňu a staré triedy.”¹²

V týchto slovách s. Stalina našla klasickú formuláciu a ďalšie rozvinutie téza marxizmu-leninizmu o zvratnom pôsobení nadstavby na základňu, ktorá jej dala vznik. Oproti vulgárnemu materializmu marxizmus-leninizmus neskúma nadstavbu ako obyčajný pasívny výsledok základne. Už Engels v posledných rokoch svojho života (v listoch z rokov 1890—1894), a potom najmä Lenin a Stalin museli bojovať proti vulgárnemu zjednodušenému ponímaniu rozhodujúcej úlohy základne, proti oportunistickému skresľovaniu historického materializmu, ktoré ho privádzalo na úroveň vulgárneho materializmu.

Bernsteinovci a ich nasledovníci v radoch západoeurópskej sociálnej

¹² J. V. Stalin, *Marxismus a otázky jazykovedy. Za marxistickú jazykovedu*, 10.

demokracie, „legálni marxisti“, „ekonomisti“ a menševici v Rusku interpretovali marxizmus v duchu katedrového socializmu, vyhánali z neho revolučnú podstatu. Keďže neuznávali aktívne poslanie nadstavieb, pripisovali marxizmu celkom cudzí náhľad na spoločenský vývin, predstavovali tento vývin, ako fatalistický, automaticky predurčený živelný proces. Teoretickou základňou oportunistických náhľadov „ekonomistov“ a menševikov, všetkých prívržencov teórie živelnosti, bolo sníženie úlohy nových ideí, náhľadov, nových politických ustanovizní, vulgarizovanie a skresľovanie marxistickej teórie. V praxi teória živelnosti znamenala snahu snížiť revolučnú aktivitu robotníckej triedy, ospravedlniť oportunistickú pasivitu a zrieknutie sa revolučného boja. Táto teória, podľa slov s. Stalina, odsudzovala stranu na živorenie.

V Leninovej knihe, *Čo robiť?*, v diele s. Stalina, *Krátko o straníckych neshodách*, teória živelnosti bola podrobená zdrvujúcej kritike. Lenin a Stalin poukázali na obrovský význam socialistického povedomia v robotníckom hnutí, na obrovský význam aktivity, uvedomenia a revolučnej energie más pre úspech revolučného pretvorenia spoločnosti. Zdôraznili nevyhnutnosť využiť do dôsledkov veľkú silu revolučných ideí, politických ustanovizní, ich aktívne pôsobenie na rozvoj materiálneho života spoločnosti. Vedecky zdôvodnili obrovskú úlohu revolučnej proletárskej strany ako vodcu a organizátora, vedúceho masy.

V spoločnosti, rozdelenej na nepriateľské triedy, aktívna úloha nadstavby sa prejavuje v tom, že slúži určitej triede. Ako učí J. V. Stalin, v takejto spoločnosti aktivita nadstavby je nerozlučne spätá s jej *triednym* charakterom. Nadstavba sa nemôže chovať ľahostajne k triedam voči sebe nepriateľským, ináč prestane byť nadstavbou. Obsluhuje jednu triedu na úkor jej nepriateľských tried. Jej druhoradé určenie je v tom, že má chrániť záujmy triedy, ktorá ju utvorila. Nadstavba pomáha svojej základni sformovať sa a upevniť, prekonať a odstrániť starú základňu a staré triedy. Veľká úloha diktatúry proletariátu, ako nástroja proletárskej revolúcie, ako rozhodujúcej páky pre odstránenie kapitalizmu, je názorným potvrdením hlbokkej pravdivosti a životnosti týchto poučiek s. Stalina.

Zdôrazňujúc, že nadstavba nemôže mať ľahostajný pomer k svojej základni, rovnaký pomer ku všetkým triedam, súdruh Stalin odhaľuje všetku falošnosť a lživosť zradcovských teórií pravičiarskych socialistov, opisujúcich buržoázny štát ako nadtriednu organizáciu, ktorá vraj slúži potrebám všetkých občanov. Nikdy v triednej spoločnosti štát nebol a nemohol byť ľahostajný k triedam. Krvavé atakovanie štrajkujúcich a demonštrantov v USA, vo Francúzsku, v Taliansku a iných krajinách, používanie vojakov ozbrojených tankami, slzotvornými bombami a delostrelectvom proti bezbranným robotníkom, bezohľadné prenasledovanie

obrancov mieru — všetky tieto fakty, o ktorých každodenne píše tlač, ešte viac demaskujú skutočnú podstatu buržoázneho štátu ako nástroja triednej nadvlády buržoázie a bezohľadného utlačania pracujúceho ľudu.

Definujúc špecifické črty nadstavby v jej pomere k základni, s. Stalin ďalej poznamenáva, že „nadstavba je produktom jednej epochy, v ktorej žije a pôsobí daná hospodárska základňa. Preto nadstavba nežije dlho, likviduje sa a mizne s likvidáciou a zánikom danej základne.”¹³ Táto poučka s. Stalina objavuje nielen historicky prechodný charakter nadstavby, ale aj *charakter prechodu* od starej nadstavby k novej, pričom zdôrazňuje, že tento prechod sa uskutočňuje *odstránením* starej nadstavby. Odstránenie starej základne a starej nadstavby v antagonistickej spoločnosti môže sa uskutočniť iba násilím, revolúciou.

Tak, charakterizujúc staré, buržoáznostatkárske Rusko, s jeho silou nevoľníckych prežitkov, Lenin poznamenal, že „nevoľnícke latifundie a nadvláda poroby v pôdohospodárstve znamenajú aj vyhovujúcu politickú nadstavbu, nadvládu zpiatočníckych statkárov v štáte, bezprávie obyvateľstva...” atď.¹⁴ Kapitalistický vývin v Rusku spôsobil politické presuny, samoderžavie sa premenilo v buržoáznú monarchiu, no bez ohľadu na to, ruské samoderžavie ostávalo v podstate výrazom moci statkárov. Oproti liberálom a im prisluhujúcim menševikom Lenin zdôraznil, že prerod statkárskeho hospodárstva na buržoázne nijako neodstránil bezprostredne politickú moc týchto zpiatočníkov. V kritike N. Rožkova Lenin napísal, že „zabudol na „drobnosť” — práve na takú „drobnosť”, ktorá odlišuje marxistu od liberála — a síce složitost a nerovnomernosť procesu prispôsobenia politickej nadstavby k hospodárskemu prerodu”.¹⁵ K prechodu od starého zriadenia a starej nadstavby k novému zriadeniu a novej nadstavbe je potrebná revolúcia.

Socialistická revolúcia, ktorá je najhlbším prevratom v dejinách, najrozhodejším spôsobom odstraňuje starú nadstavbu. Víťazný proletariát nepreberá starý štátny aparát, ako to robila buržoázia, lež rúca ho a nahradzuje novým. Ruský proletariát, spravujúci sa ideami marxizmu-leninizmu, s revolučnou smelosťou a rozhodnosťou rozmietol starý štátny aparát a utvoril štátny aparát nový. V prvých mesiacoch Veľkej Októbrovej socialistickej revolúcie zlikvidoval sa najhlavnejší aparát buržoázneho štátu — stará armáda. Ďalej sa rozbil úradnícky aparát, aparát buržoáznej administratívy, na základe vyvlastnenia buržoázie zničilo sa buržoázne vedenie hospodárstva, zriadila sa robotnícka kon-

¹³ Tamže, 11.

¹⁴ V. I. Lenin, *Sočinenia*, sv. 13, vyd. 4, 226.

¹⁵ V. I. Lenin, *Sočinenia*, sv. 17, vyd. 4, 281.

trola, a nato sa znárodnily fabriky a závody a zorganizovala sa socialistická správa výroby.

Pod vedením Leninovej a Stalinovej strany rozvinula sa obrovská tvorivá práca na vybudovanie nového štátneho aparátu. Založila sa nová, Červená armáda, robotnícka a roľnícka milícia. Utvoril sa nový, sovietsky administratívny aparát: ľudové komisariáty, hospodárske organizácie atď. Prostredníctvom zástupcov sovietskych robotníkov, roľníkov a vojakov povolali sa k vedeniu štátu desiatky, ba stovky tisícov robotníkov.

„Zničiť starú nadstavbu a zameniť ju novou je možné a nutné za niekoľko rokov, aby sa dala voľnosť rozvoju výrobných síl spoločnosti...“¹⁶ — učí súdruh Stalin. Bez odstránenia starých a bez utvorenia nových politických a právnych ustanovizní nemohla by sa udržať a upevniť v našej krajine diktatúra proletariátu.

Dôležitou zvláštnosťou nadstavby, učí s. Stalin, je aj to, že „nie je bezprostredne spätá s výrobou, s výrobnou činnosťou človeka. Je spätá s výrobou iba nepriamo, prostredníctvom hospodárstva, prostredníctvom základne. Preto nadstavba odzrkadľuje zmeny v stupni vývoja výrobných síl nie hneď a nie priamo, ale až po zmenách v základni, keď sa zmeny vo výrobe odrazia v zmenách základne.“¹⁷

Táto poučka J. V. Stalina svojim ostrím je namierená proti vulgarizátorom a zjednodušovateľom marxizmu, ktorí sa pokúšali vysvetliť zmeny v nadstavbe ako bezprostredný odraz zmien vo výrobe. Proti takým pokusom Lenin a Stalin vždy rozhodne bojovali. Stačí pripomenúť Leninove poznámky ku knihe jedného z Bogdanových odchovancov, V. Šuľatikova, *Ospravedlnenie kapitalizmu v západoeuropskej filozofii*. Autor tejto knihy sa pokúsil vysvetliť celý vývin filozofie v novej dobe ako bezprostredný odraz zmien vo výrobe. Ignoroval tiež fakt, že výroba a základňa vplývajú na vývin ideologie cez triedny boj. Tak napr. anglický materializmus XVII. stor. a francúzsky materializmus XVIII. stor. Šuľatikov vyvodzoval z vnútorného budovania kapitalistických podnikov. „Čo je vnútorné budovanie podnikov — písal — vieme: je to ríša hmoty a mechanických procesov. Z toho vyplýva uzáver: človek je stroj, príroda je stroj.“ Lenin k tomu poznamenal na okraj knihy: „nie z toho vyplýva“. Proti Šuľatikovým úvahám o francúzskych materialistoch Lenin namietol: „a ich boj proti klerikalizmu? Šuľatikov falšuje dejiny“. V tomto vulgarizovaní dejín filozofie, poznamenáva Lenin, celkom sa zabudlo na boj buržoázie s feudalizmom.¹⁸

Svojimi lakonickými poznámkami na okraj Šuľatikovej knihy Lenin

¹⁶ J. V. Stalin, *Marxismus a otázky jazykovedy. Za marxistickú jazykovedu*, 12.

¹⁷ Tamže, 12.

¹⁸ Porov. Boľševik, č. 15, rok 1937, 58.

odhalil všetku pochybenosť pokusov odvodiť vývin filozofie bezprostredne zo zmien vo výrobe. Také pokusy vedú k ignorovaniu triedneho boja ako hybnej sily vývinu ideologie. Nie náhodou nespozoroval Šulatikov činiteľa, ktorý podnietil bojového materialistického ducha progresívnych francúzskych mysliteľov XVIII. stor.: boj v tom čase revolučnej buržoázie proti prežitému feudálnemu zriadeniu, proti cirkvi, „proti nevoľníctvu v ustanovizniach i v ideách“, podľa Leninových slov. Vo Francúzsku, ktorého úroveň kapitalistickej výroby v druhej polovici XVIII. stor. stála ďaleko za Anglickom, materialistická filozofia dosiahla značne vysoký rozvoj. To bol bezprostredný odraz ostrých triednych rozporov, ostrého boja medzi buržoáziou a feudálmi — boja, ktorý vo Francúzsku na rozdiel od Anglicka — vyvrcholil nie v kompromise, ale v revolučnom svrnutí feudalizmu.

So stanoviska vulgarizátorov, skúmajúcich nadstavbu ako bezprostredný odraz stavu výroby a úrovne hospodárskeho vývinu a ignorujúcich reálny priebeh triedneho boja, nemožno vysvetliť, prečo uprostred XIX. stor. taká čo do úrovne hospodárskeho vývinu pomerne zaostalá krajina, ako Nemecko, stala sa vlastou marxizmu a počiatkom XX. stor. taká krajina, ako Rusko, stala sa vlastou leninizmu, najväčšieho výdobytku svetovej i ruskej kultúry. Zatiaľ, ako ukázal J. V. Stalin vo svojej klasickej práci, *O základoch leninizmu*, príčiny tohto treba hľadať nie bezprostredne v úrovni rozvoja výrobných síl, lež predovšetkým v tom fakte, že stredisko revolučného hnutia v prostriedku XIX. stor. sa presunulo do Nemecka a začiatkom XX. stor. — do Ruska.

Leninovo a Stalinovo odhalenie vulgarizátorských teórií nadobudlo neobyčajne aktuálny význam po víťazstve Veľkej Októbrovej socialistickej revolúcie, keď nepriatelia marxizmu, kryjúci sa „ľavičiarskou“ frazeologiou, horlili za odmietnutie kultúrneho dedičstva minulosti. Nebolo možno zabezpečiť rozvoj sovietskej kultúry bez porazenia bogdanovcov — „proletkultovcov“, čo vykonal Lenin. Rozmach a rozkvet sovietskej literatúry by bol nemysliteľný bez porazenia obmedzeného a sektárskeho stanoviska „rappovcov“, čo vykonal Stalin. Nebolo možno zabezpečiť rozvoj sovietskej historickej vedy bez odhalenia „hospodárskeho materializmu“ školy Pokrovského, čo vykonal J. V. Stalin; nebolo možné vyviešť zo stagnácie sovietsku jazykovedu bez zdrvivúcej Stalinovej kritiky vulgarizátorskej Marrovej teórie.

Lenin a Stalin sa rozhodne postavili proti každému, kto sa pokúsil ochudobniť kultúru nášho ľudu, kto chcel prečiar knuť jeho slávne tradície, odvrhnúť dedičstvo progresívneho myslenia minulých vekov. Hlboká Stalinova analýza nadstavby, vysvetlenie, že nadstavba nie je spojená bezprostredne s výrobou, lež spojená je s ňou iba nepriamo, je smrteľným úderom vulgarizátorom a zjednodušovateľom marxizmu.

Proti vulgarizácii a zjednodušovaniu namierené sú tiež mimoriadne dôležité poučky J. V. Stalina ohľadne okruhu pôsobnosti základne a nadstavby. Stavajúc sa proti zaradeniu jazyka do nadstavby, J. V. Stalin poznamenal, že „okruh pôsobnosti jazyka, ktorý zahrnuje všetky oblasti ľudskej činnosti, je oveľa širší a všestrannejší než okruh pôsobnosti nadstavby. Ba čo viac, okruh pôsobnosti jazyka je takmer neobmedzený.“¹⁹ Jazyk slúži spoločnosti ako prostriedok styku a výmeny myšlienok medzi ľuďmi, „ktorý umožňuje ľuďom vzájomne sa dorozumievať a organizovať spoločnú prácu vo všetkých sférach ľudskej činnosti, ako v oblasti výroby, tak aj v oblasti hospodárskych vzťahov, ako v oblasti politiky, tak aj v oblasti kultúry, ako vo verejnom živote, tak aj v spôsobe života“.²⁰

Z týchto poučiek J. V. Stalina vysvitá, že nie všetky spoločenské javy delia sa na základňu a nadstavbu, že môžu byť také spoločenské javy ako jazyk, ktoré nemožno priradiť ani do kategórie základní, ani do kategórie nadstavieb, ani k „stredným“ javom (medzi základňou a nadstavbou), keďže také „stredné“ javy nejestvujú.

Delenie spoločenských javov na základňu a nadstavbu nekryje, nevyčerpáva všetky sféry ľudskej činnosti. Keď ide o základňu a nadstavbu, vymedzuje sa oblasť hospodárskych vzťahov, ktorú tvorí základňa a oblasť politických, právnych, ideologických vzťahov, ktorú tvorí nadstavba. Inými slovami základňa a nadstavba v ich vzájomnom vzťahu tvoria to, čo charakterizuje historické zvláštnosti daného spoločenského zriadenia. Na základe definícií nadstavby, daných J. V. Stalinom, k nadstavbe nemožno zaradiť to, čo je produktom mnohých období, čo patrí k počtu spoločenských javov, platných po celý čas jestvovania spoločnosti, čo sa neodstraňuje zničením starej základne, čo môže slúžiť starej i novej základni, starým i novým triedam.

*

Vzájomný pomer základne a nadstavby v sovietskej spoločnosti sa podrobuje všeobecným zákonom historického materializmu, objaveným Marxom a Engelsom, Leninom a Stalinom. Popri tom tento vzájomný pomer má svoje špecifické zvláštnosti, je výrazom osobitných zákonov vývinu sovietskej spoločnosti. Lenin a Stalin sa zaslúžili o všestrannú analýzu týchto zvláštností a utvorenie teórie sovietskej socialistickej spoločnosti.

Na rozdiel od kapitalistického hospodárskeho systému, ktorý vznikal

¹⁹ J. V. Stalin, *Marxizmus a otázky jazykovedy. Za marxistickú jazykovedu*, 12.

²⁰ Tamže, 25.

a utváral sa v lone predchádzajúceho feudálneho zriadenia, socialistický hospodársky systém nevzniká v lone kapitalizmu. V lone kapitalizmu sa utvárajú objektívne a subjektívne predpoklady socializmu, rozvíjajú sa nové produktívne sily, ale socialistické výrobné vzťahy utvárajú sa iba po svrnutí kapitalizmu a nastolení politickej moci proletariátu.

Iná podstatná zvláštnosť socializmu tkvie v tom, že nové, socialistické výrobné vzťahy nevznikajú živelne, mimo vôle a vedomia ľudí, ako vznikali výrobné vzťahy v predošlých formáciách, lež nastoľujú sa vedome, pod vplyvom diktatúry proletariátu. Ak rozvoj výrobných síl, ktorý v lone kapitalizmu pripravuje materiálne predpoklady pre socializmus, deje sa živelne, po dosiahnutí politickej moci proletariátom, budovanie nových výrobných vzťahov na tejto už kapitalizmom utvorenej materiálnej základni a rozvoj samotných produktívnych síl uskutočňuje sa vedome. Socialistický hospodársky systém nemôže ani vzniknúť, ani sa rozvíjať živelne, samočinne, mimo aktívnej, vedomej činnosti revolučných mas.

Z toho vyplýva neobyčajná úloha strany a štátu ako dôležitých organizačných a usmerňujúcich síl v rozvoji socialistického hospodárstva, neobyčajná úloha politickej a ideologickej nadstavby v sovietskej spoločnosti. Ani jeden z predchádzajúcich štátov nebol a nemohol byť nástrojom uvedomelého budovania novej hospodárskej základne. Tak napr. buržoázny štát, utvorený po svrnutí absolutizmu, vznikol na základe už rozvinutých kapitalistických výrobných vzťahov. Buržoázny štát iba napomáhal konečné víťazstvo kapitalistického zriadenia a kliesnil cestu jeho ďalšiemu vývinu, ktorý sa deje živelne. Buržoázny štát nemôže usmerňovať hospodársky vývin, prispieva k bohatnutiu veľkokapitalistov a k ničeniu malovýroby a pracujúcich.

Celkom inú úlohu hrá socialistický štát, utvárajúci sa v dôsledku proletárskej revolúcie. Ak úloha buržoáznej revolúcie sa obmedzovala na to, aby prevzala štátnu moc a priviedla politickú nadstavbu do súladu s existujúcim kapitalistickým hospodárstvom, úlohou proletárskej revolúcie je nastoliť štátnu moc proletariátu a využiť ju ako hybnú páku pre vybudovanie nového, socialistického hospodárstva.

Proletársky štát vzniká prv, než hospodárska základňa socializmu. Ale to vôbec neznamená, že sa objavuje bez hospodárskych predpokladov. Diktatúra proletariátu je nástrojom proletárskej revolúcie. Revolúcia, ako učí s. Stalin, má svoju „hospodársku základňu“, ktorá tkvie v rozpore medzi kapitalistickými výrobnými vzťahmi a charakterom výrobných síl.²¹ Týmto rozporom medzi spoločenským charakterom výroby a súkromnou formou vlastníctva odôvodňuje sa potreba prechodu k socializmu. Proletársky štát hneď po víťazstve revolúcie pre-

²¹ Porov. J. V. Stalin, *Otázky leninizmu*, Pravda, Bratislava 1949, 653.

berá do svojich rúk hlavné páky hospodárskeho rozvoja, také kľúčové postavenia národného hospodárstva, ako je ťažký priemysel, železnice, banky atď. Opretý o tieto hospodárske základy, štát uskutočňuje socialistickú prestavbu celého hospodárstva v krajine a usiluje sa o víťazstvo socialistického hospodárskeho systému.

Možnosti pôsobenia štátu na hospodársky vývin sú určované napokon stavom samotného hospodárstva. Kým socialistický sektor bol iba jedným zo sektorov národného hospodárstva SSSR, kým v pôdohospodárstve prevládala malovýroba, možnosti plánovania, pôsobenie štátu na rozvoj hospodárstva boli do určitej miery obmedzené. Tou mierou, ako socialistické hospodárstvo sa rozvíjalo a mohutnelo, sovietsky štát čoraz viac ovládal páky hospodárskeho, kultúrneho a politického rozvoja spoločnosti. Dnes je sovietsky štát vlastníkom najdôležitejších výrobných prostriedkov, organizátorom socialistického hospodárstva a drží vo svojich rukách všetky nite správy národného hospodárstva. To mu dáva možnosť vedome usmerňovať vývin spoločenskej výroby.

Prechod od živelného hospodárskeho vývinu k vývinu vedome usmerňovanému znamená tiež obrovský vzrast významu ideologickej nadstavby, jej vplyvu na rozvoj základne. Od stupňa uvedomelosti más, od ich energie a iniciatívy čoraz viac závisí tempo rozvoja sovietskej spoločnosti.

Vedomé vplyvanie sovietskeho štátu na podmienky materiálneho života našej spoločnosti otvorilo našej krajine nové cesty a možnosti rozmachu a rozvoja hospodárstva, industrializácie, rozšírenia pôdohospodárstva, podstatne rozdielne od tých ciest, ktorými sa daly popredné krajiny kapitalizmu, dalo nové možnosti pre riešenie naliehavých úloh rozvoja materiálneho života spoločnosti.

Toto nemohli a nevedeli pochopiť menševici, oportunisti z II. Internacionály, zotročení teóriou „živelnosti“, ktorí neuznávali možnosti tvorivej, aktívnej činnosti ľudí. Tak napr. pri hodnotení perspektív budovania socializmu v Rusku obyčajne vyhlasovali, že Rusko vraj nedosiahlo taký stupeň rozvoja výrobných síl, pri ktorom by bol možný socializmus. Hospodársku zaostalosť Ruska opisovali ako nezdolateľnú priehradu, vylučujúcu možnosť prechodu k socializmu. Lenin rozdrvil túto pedantskú schému na márne kúsky.

Sovietsky ľud na základe Leninových a Stalinových perspektív vedy a potrebných politických predpokladov začal likvidovať stáročnú zaostalosť Ruska, zdedenú po buržoáznostatkárskom zriadení. Diktatúra proletariátu bola nástrojom pre zničenie starej hospodárskej základne a vybudovanie hospodárskej základne socializmu.

Lenin a Stalin neraz zdôrazňovali, že sovietska moc by sa nemohla dlho udržať na základni zaostaleho priemyslu. Preto industrializácia

krajiny bola životnou nevyhnutnosťou pre polozenie základu socialistického hospodárstva, pre upevnenie sovietskeho štátneho zriadenia. Industrializácia dala možnosť prekonať rozpor, ktorý vznikol z toho, že najpokrokovejšia politická moc na svete — sovietska moc — opierala sa v našej krajine o mimoriadne zaostalú technickovýrobnú základňu. Ešte v svojom známom liste Leninovi v marci r. 1921 s. Stalin prezieravo ocenil plán Goelro — prvý plán na utvorenie priemyselnej kapacity v našej krajine — ako v tom čase jedinečný marxistický pokus „podložiť pod sovietsku nadstavbu hospodársky zaostalejšieho Ruska naozaj reálnu a za dnešných podmienok jedine možnú technicky produktívnu základňu”.²²

Vďaka vedomému pôsobeniu novej politickej nadstavby na rozvoj podmienok materiálneho života spoločnosti, vďaka vedeniu boľševickej strany a sovietskeho štátu, industrializácia našej krajiny sa uskutočnila podstatne ináč, než v popredných kapitalistických krajinách, t. j. vo veľmi krátkom dejinnom úseku, nevidane rýchlym tempom. Začínajúc industrializáciu rozvíjaním ťažkého priemyslu, sovietska moc v neobyčajne krátkom čase — za nejakých 12—13 rokov — zabezpečila premenu našej krajiny z agrárnej na priemyselnú.

Cieľavedomý postup strany a sovietskeho štátu zaistil tiež čo najrýchlejšie a úspešné riešenie najťažšej úlohy pretvorenia poľnohospodárstva. V dôsledku uplatňovania kolektivizačnej politiky, získala sovietska moc, podľa slov s. Stalina, socialistickú základňu v najrozsiahlejšej a životne najdôležitejšej, no zároveň najzaostalejšej oblasti národného hospodárstva — v pôdohospodárstve. Zovšeobecňujúcu skúsenosť tejto veľkej historickej reformy, s. Stalin napísal:

„Za osem až desať rokov uskutočnili sme v poľnohospodárstve našej krajiny prechod od buržoázneho, individuálneho roľníckeho zriadenia k socialistickému, kolchoznému zriadeniu. Bola to revolúcia, ktorá likvidovala staré buržoázne hospodárske zriadenie na dedine a vytvorila nové, socialistické zriadenie. Avšak tento prevrat sa neuskutočnil náhlým zvratom, t. j. svrnutím jestvujúcej moci a vytvorením novej, ale postupným prechodom od starého buržoázneho zriadenia na dedine k novému. A podarilo sa to uskutočniť preto, že to bola revolúcia shora, že prevrat sa uskutočnil z iniciatívy jestvujúcej moci s podporou podstatnej časti roľníckych mäs.”²³

Ako vidno z týchto slov, práve pôsobenie novej politickej nadstavby na rozvoj hospodárstva určilo svojrázne zvláštnosti prechodu od starého hospodárskeho zriadenia na dedine k novému. Prvou a hlavnou podmienkou víťazstva socializmu bola správna politika boľševickej strany, jej pevné vedenie, ktoré zabezpečilo porážku všetkých prúdov a skupín

²² J. V. Stalin, *Sočinenia*, sv. 5, 50.

²³ J. V. Stalin, *Marxismus a otázky jazykovedy. Za marxistickú jazykovedu*, 21.

nepriateľských ľudí — trockistov, bucharinovcov, buržoázných nacionalistov.

V dôsledku leninsko-stalinskej politiky zpriemyselnenia krajiny a kolektivizácie poľnohospodárstva utvoril sa hospodársky základ socializmu. Namiesto niekdajšieho mnohosektorového hospodárstva, v ktorom sa prepleťali prvky piatich rozličných hospodárskych sektorov, vybudovalo sa jednoliate socialistické hospodárstvo. Víťazstvo socialistického hospodárskeho systému utvorilo materiálne predpoklady pre zmenu politickej a ideologickej nadstavby sovietskej spoločnosti. V referáte na XVII. sjazde VKS(b) r. 1934 s. Stalin povedal: „Fakty dokazujú, že sme v Sovietskom sväze už vybudovali základ socialistickej spoločnosti a že nám ostáva už len zavŕšiť ho nadstavbami — práca nesporne ľahšia než vybudovanie základu socialistickej spoločnosti.“²⁴

Táto úloha sa uskutočnila predovšetkým prijatím novej stalinskej ústavy — ústavy víťazného socializmu a socialistickej demokracie.

Prvé sovietske ústavy — Ústava RSFSR z r. 1918 a Ústava SSSR z r. 1924 — zákonodarne zaistili výdobytky Veľkej Októbrovej socialistickej revolúcie a sohraly dôležitú úlohu v boji za víťazstvo socializmu v SSSR. A predsa len čo bol položený základ socialistického hospodárstva, po odstránení vykorisťovateľských tried, tieto ústavy prestaly vyhovovať vzájomnému pomeru triednych síl. Otázku zmeny Ústavy nastolil z vlastnej iniciatívy J. V. Stalin v Ústrednom Výbore VKS(b) a potom sa na návrh ÚV prerokovala na VII. sjazde sovietsk SSSR vo februári r. 1935. Dozrela potreba, hovoril vtedy na sjazde s. V. M. Molotov, aby sa priviedla Ústava do súladu s terajším vzájomným pomerom triednych síl, v súhlase s úplným víťazstvom zásad socialistického verejného vlastníctva v našom Sväze. Prijatie novej Ústavy SSSR mimoriadnym VIII. Vsesväzovým sjazdom Sovietov r. 1936 znamenalo, že politická a právna nadstavba sovietskej spoločnosti uviedla sa do súladu s hospodárskou základňou socializmu. Prejavilo sa to v dôslednom rozvíjaní socialistickej demokracie — v zavedení všeobecných, rovných, priamych volieb s tajným hlasovaním, v prestavbe celého systému orgánov štátnej moci a štátnej administratívy atď. Táto zmena politickej nadstavby, formy sovietskeho štátu sa uskutočnila z iniciatívy a pod vedením vládnucej komunistickej strany, ktorá si uvedomila naliehavú potrebu takejto zmeny. Táto zmena ďalej upevnila sovietske zriadenie, posilnila diktatúru robotníckej triedy a spôsobila jej premenu „na pružnejšiu, a teda pevnejšiu systém vedenia spoločnosti pomocou štátu...“²⁵

Nie menší význam mal rozvoj novej ideologickej nadstavby pri budo-

²⁴ J. V. Stalin, *Otázky leninizmu*, 533.

²⁵ J. V. Stalin, *Otázky leninizmu*, 619.

vaní socializmu. Súdruh Stalin neraz zdôraznil, že premena vedomia ľudí zaostáva za premenou ich bytia. Preto vybudovanie hospodárskej základne socializmu neznamenal úplné vymiznutie kapitalistických prežitkov z vedomia ľudí. Prežitky starých mravov a náhľadov, zrodených kapitalistickým zriadením, zachovávajú sa vo vedomí ľudí na dlhý čas po likvidácii kapitalistických živlov a po vybudovaní socializmu. Tieto prežitky žijú tým viac, že ich kŕmi, podporuje a usiluje sa oživiť za hranicami SSSR sa nachádzajúci kapitalistický svet. Vzhľadom na to strana na svojom XVIII. sjazde ako prvoradú a dôležitú úlohu nastolila úlohu komunistickej výchovy nás. Komunistická výchova je rozhodujúcim prostriedkom, potrebným na to, aby sa prekonalý prežitky kapitalizmu a aby sa vedomie ľudí uviedlo do súladu s ich novým socialistickým životom. Strana zacielená pozornosť všetkých organizácií strany na výchovu pracujúcich v duchu sovietskeho patriotizmu, družby národov, socialistického pomeru k práci, k verejnému blahu, správneho chápania celoštátnych záujmov.

Úlohy komunistickej výchovy vyžadovaly povznesenie všetkých prostriedkov ideologickej práce — propagandy a agitácie, tlače, literatúry a umenia na vyššiu úroveň vyžadovaly ďalší rozvoj vedy, zlepšenie práce na školách a iných ústavoch atď. Leninova a Stalinova strana, ktorá ešte pred vojnou urobila kroky pre povznesenie historickej vedy a zlepšenie vyučovania dejín na školách, pre zosilnenie propagandistickej práce a každodenná starosť strany o rozvoj literatúry, umenia, vedy — všetko to slúžilo k riešeniu úlohy, vytýčenej Stalinom: rozvinúť ideologickú nadstavbu socialistickej spoločnosti. Neobyčajne veľký význam má v tomto ohľade vydanie stalinského *Krátkeho náčrtu dejín VKS(b)*, nové vydanie spisov V. I. Lenina, vydanie spisov J. V. Stalina. Obrovský význam majú tiež povojnové rozhodnutia ÚV VKS(b) o otázkach literatúry, divadla, filmu, hudby a v poslednej dobe pod usmerňujúcim pôsobením ideí J. V. Stalina uskutočňované diskusie o otázkach filozofie, biologie, fyziologického učenia I. P. Pavlova a jazykovedy.

V dôsledku výchovnej práce v SSSR vyrástol nový človek, ktorý svojimi duchovnými kvalitami stojí neporovnateľne vyššie, než ľudia kapitalistického sveta. Nová duchovná podoba a ideový vzrast ľudí ako sovietskych vlastencov — to je najväčší výdobytok socializmu svetovodejinného významu. V našej krajine prakticky sa uskutočňuje ono „masové zrodenie“ komunistického povedomia, tá „masová premena ľudí“, o ktorej prorocky písali Marx a Engels viac ako pred sto rokmi.

Veľkolepú sumu hlbokých sociálnych reforiem, ktoré uskutočnil sovietsky ľud pod vedením boľševickej strany, shrnul s. Stalin slovami: „Za posledných tridsať rokov bola v Rusku zlikvidovaná stará kapitalistická základňa a vybudovaná nová, socialistická základňa. V súlade

s tým likvidovala sa nadstavba nad kapitalistickou základňou a utvorila sa nová nadstavba, zodpovedajúca socialistickej základni. Teda staré politické, právne a iné ustanovizne nahradily sa novými, socialistickými.”²⁶ Tu sa podáva teoretické zovšeobecnenie tých veľkých činov, ktoré prakticky vykonal sovietsky ľud pod vedením Leninovej a Stalinovej strany.

Stalinovo spracovanie problému základne a nadstavby znamená nový geniálny prínos do klenotnice marxizmu-leninizmu, obohatenie teórie historického materializmu novými dôležitými poučkami a jej posunutie dopredu.

Z geniálnej Stalinovej analýzy vzájomného pomeru základne a nadstavby nevyhnutne vyplýva, že pre uskutočnenie vyššej fázy komunizmu v SSSR potrebné je predovšetkým ďalšie rozvinutie a upevnenie hospodárskej základne socializmu. Cestu k tomu ukazuje veľkolepý program nového mocného rozmachu národného hospodárstva SSSR, načrtnutý J. V. Stalinom v predvolebnej reči 9. februára 1946. Úspešné zakončenie prvého povojnového päťročného plánu svedčí o tom, že sovietsky ľud istým krokom kráča dopredu po tejto ceste.

Z geniálnej Stalinovej analýzy aktívnej úlohy nadstavby, jej vplyvania na rozvoj základne vyplýva ďalej potreba všestranného rozvoja politickej a ideologickej nadstavby socializmu ako dôležitej podmienky pre prechod ku komunizmu. Súdruh Stalin učí stranu neustále upevňovať náš socialistický štát, neprestajne sa starať o zvýšenie komunistického povedomia nás, prekonávať prežitky kapitalizmu vo vedomí ľudí, systematicky zvyšovať úroveň svojej ideologickej práce.

Práce J. V. Stalina o otázkach jazykovedy majú obrovský principiálny význam pre ďalší rozvoj socialistickej kultúry, pre boj s buržoáznou ideológiou; inšpirujú a ideove vyzbrojujú všetok sovietsky ľud jasným ponímaním vývinových ciest socialistickej spoločnosti a jej postupného prechodu do komunistickej spoločnosti.

ROGER GARAUDY

FRANCÚZSKY MATERIALIZMUS XVIII. STOROČIA

Filozofický materializmus, podmienka každej revolučnej činnosti, ujíma sa po prvý raz v modernej dobe so všetkými svojimi dôsledkami u francúzskych spisovateľov druhej polovice XVIII. storočia. Je zrelým výsledkom trojstoročného zápasu proti „božskému právu”.

Tento filozofický zápas je bojom tried. Feudálny svet smeroval k teo-

²⁶ J. V. Stalin, *Marxizmus a otázky jazykovedy. Za marxistickú jazykovedu*, 9.